

Львівський літературознавчий студій. – 2013. - № 39. – Частина 1. – С. 133-138.

Борисенко Н. Д.,

канд. філол. наук, доцент

Житомирський державний університет

КОМУНІКАТИВНА ПОВЕДІНКА ПЕРСОНАЖІВ БРИТАНСЬКОЇ ДРАМИ: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена аналізу комунікативної поведінки персонажів британської драми. Досліджується специфіка комунікативної поведінки, її залежність від соціально-статусних характеристик мовця та слухача. Розглядаються особливості реалізації окремих мовних та мовленнєвих засобів, що зумовлюються соціальними параметрами персонажа.

Ключові слова: комунікативна поведінка, соціальний статус, соціальна роль.

Стаття посвящена аналізу комунікативного поведіння персонажей британской драмы. Исследуется специфика коммуникативного поведения, его зависимость от социально-статусных характеристик говорящего и слушающего. Рассматриваются особенности реализации отдельных языковых и речевых средств, обусловленные социальными параметрами персонажа.

Ключевые слова: коммуникативное поведение, социальный статус, социальная роль.

The article deals with the analysis of Modern British Drama personages' communicative behaviour. Specificity of communicative behavior and its correlation with social and status characteristics of the speaker and listener are investigated. The peculiarities of definite language and speech means realization influenced by the personage's social parameters are taken into account.

Key words: communicative behavior, social status, social role.

У сучасних лінгвістичних розвідках незмінним залишається інтерес до комунікативної взаємодії, під час якої забезпечуються необхідні для життя суспільства як єдиного цілого інформаційні зв'язки [Сусов 2009, 66]. З іншого боку, важливою характеристикою мови як комунікативного феномену є її органічна вбудованість у ситуацію спілкування [Карасик 2009, 264]. Різноманітні моделі спілкування по різному структурують процес спілкування [див., напр., Селіванова 2008, 573-593]. Проте всі дослідники схиляються до виділення адресанта та адресата повідомлення та врахування їх характеристик, що відображує антропологічний фокус лінгвістики як науки [Карасик 2009, 268].

Дослідження комунікації тісно пов'язане з аналізом комунікативної поведінки людини. Введене в обіг американськими біхевіористами [Malinovski 1964, 63-65], поняття зазнало суттєвої еволюції в працях російських психолінгвістів [Тарасов 1974, 160-161], соціолінгвістів [Беликов Крысин 2001, 43], лінгвостилістів [Винокур 1993, 30], представників когнітивної [Кибрик 1997, 94] та прагматичної лінгвістики [Протасова 1999, 143]. Сучасні розвідки направлені на аналіз реалізації в комунікативній поведінці особливостей комунікативної свідомості мовця [Тахтарова 2007, 89-90]; співвідношення між стереотипами поведінки та комунікативною поведінкою [Красних 2003, 232-233]. Особливого значення набуває дослідження національно-специфічних особливостей комунікативної

поведінки та етнічно обумовлених відмінностей у виборі засобів комунікації [Ларина 2005, 253-254]. Аналізуються і стереотипи комунікативної поведінки, що є її готовими моделями, мають універсальний характер для певної лінгвокультурної спільноти та засвоюються індивідом в процесі соціологізації [Фролова, 244].

У нашому розумінні феномену комунікативної поведінки ми виходимо з посилки, що існують певні особливості комунікативної поведінки, зумовлені соціально-економічним устроєм суспільства у кожен конкретну епоху. Таким чином, ми визначаємо комунікативну поведінку як складний феномен, що має соціальну, культурну, етнічну, когнітивну та психологічну складові. Під *комунікативною поведінкою* ми розуміємо реалізацію мовцем сукупності лінгвальних й екстралінгвальних засобів комунікації, вибір яких залежить від ситуації спілкування, лінгвальних й екстралінгвальних цілей, порушених індивідом, що належить до певної лінгвокультурної спільноти, а також статусних характеристик учасників спілкування та виконуваних ними ролей. Поняття комунікативної поведінки, на наш погляд, може бути використане для аналізу особливостей персонажного мовлення драматичних творів, оскільки головною метою драматургів є створення таких сценічних образів, які б відображали основні риси комунікативної поведінки представників певної лінгвокультурної спільноти.

Розглянемо соціальну складову комунікативної поведінки. Остання зумовлюється соціолінгвістичними параметрами особистості, а саме соціальним статусом та соціальною роллю, що впливають на створення певного варіанту комунікативної поведінки [Формановская 2002, 43]. Роль комуніканта розуміють як форму суспільної поведінки людини, що зумовлена його положенням у деякій соціальній групі й у певній ситуації спілкування [Крысин 1989, 136]. Відповідно комунікативна поведінка виступає регулятором відносин між мовцями, який дозволяє не тільки побудувати власну лінію поведінки, а й декодувати соціальний статус та соціальну роль співрозмовника в процесі комунікативної взаємодії.

Наше дослідження персонажного мовлення британської драми має на меті виділити соціально-рольову складову комунікативної поведінки на прикладі драматичних творів Бернарда Шоу. Аналіз персонажного мовлення п'єси, що презентує життя представників вищого класу, показує особливості комунікативної поведінки персонажів, що виконують певні соціальні ролі в сім'ї. Так, у діаді мати – дорослий син, де мати є головою сім'ї, а син матеріально від неї залежить, знаходимо приклад авторитарного стилю у комунікативній поведінці персонажа-матері:

LADY BRITOMART. *Don't begin to read, Stephen. I shall require all your attention.*

STEPHEN. *It was only while I was waiting--*

LADY BRITOMART. *Don't make excuses, Stephen.* [He puts down The Speaker]. *Now!* [She finishes her writing; rises; and comes to the settee]. *I have not kept you waiting very long, I think.*

STEPHEN. *Not at all, mother.*

LADY BRITOMART. *Bring me my cushion.* [He takes the cushion from the chair at the desk and arranges it for her as she sits down on the settee]. *Sit down.* [He sits down and fingers his tie nervously]. *Don't fiddle with your tie, Stephen: there is nothing the matter with it.*

STEPHEN. *I beg your pardon.* [He fiddles with his watch chain instead].

LADY BRITOMART. *Now are you attending to me, Stephen?*

STEPHEN. *Of course, mother* [Shaw 1952, 20].

Як бачимо з прикладу, мати домінує у діаді, про що свідчить використання наказу у формі мовленнєвого акту ін'юнктиву (*Don't begin to read*), що ми розглядаємо як порушення принципу ввічливості та демонстрацію вищого статусу персонажа-матері. У відповідь персонаж-син виправдовується (*It was only while I was waiting--*), крім того його репліка залишається незакінченою, що також підкреслює домінування матері. Персонаж-мати критикує дії сина та продовжує застосовувати тактику наказу (*Don't make excuses*). Реалізований матір'ю констатив, хоча і є статусно-нейтральним мовленнєвим актом, містить її позитивну самооцінку (*I have not kept you waiting very long, I think*). Реакція сина (*Not at all*) направлена на підвищення її статусу та свідчить про його нижчий статус у діаді. Стивен використовує тактику вибачення (*I beg your pardon*), виконує накази матері (He puts down The Speaker). При цьому авторитарний стиль комунікативної поведінки матері знаходить лише пасивний протест з його сторони (He fiddles with his watch chain instead). Особливістю комунікативної поведінки обох персонажів є використання звертань, які розглядаються нами як тактика позитивної ввічливості та маркер високої комунікативної компетенції представників вищого класу. Таким чином, у діаді домінує персонаж, що має вищий статус у сім'ї, додатково соціальна роль матері підсилюється віковим параметром.

Наступний приклад демонструє зміну комунікативної поведінки персонажів під впливом змін у ситуації спілкування. Діада перетворюється на тріаду, у розмові бере участь батько, який перебирає на себе роль голови сім'ї, відповідно статус персонажа-жінки знижується. Крім того, дорослий син обирає нову тактику у спілкуванні з матір'ю:

LADY BRITOMART [rising and interposing] *Stephen: I cannot allow you to throw away an enormous property like this.*

STEPHEN [stiffly] *Mother: there must be an end of treating me as a child, if you please.* [Lady Britomart recoils, deeply wounded by his tone]. *Until last night I did not take your attitude seriously, because I did not think you meant it seriously. But I find now that you left me in the dark as to matters which you should have explained to me years ago. I am extremely hurt and offended. Any further*

discussion of my intentions had better take place with my father, as between one man and another.

LADY BRITOMART. *Stephen!* [She sits down again; and her eyes fill with tears].

UNDERSHAFT [with grave compassion] *You see, my dear, it is only the big men who can be treated as children.*

STEPHEN. *I am sorry, mother, that you have forced me--*

UNDERSHAFT [stopping him] *Yes, yes, yes, yes: that's all right, Stephen. She wont interfere with you any more: your independence is achieved: you have won your latchkey. Don't rub it in; and above all, don't apologize.* [He resumes his seat]. *Now what about your future, as between one man and another--I beg your pardon, Biddy: as between two men and a woman.*

LADY BRITOMART [who has pulled herself together strongly] *I quite understand, Stephen. By all means go your own way if you feel strong enough.* [Stephen sits down magisterially in the chair at the writing table with an air of affirming his majority] [Shaw 1952, 84].

Як бачимо з прикладу, непряме спонукання у репліці матері (*I cannot allow you to throw away an enormous property like this*) викликає протест з боку сина у вигляді непрямого директива, дієвість якого підвищується завдяки вживанню модального дієслова *must* (*there must be an end of treating me as a child*), який щоправда пом'якшується ввічливою формулою (*if you please*). Проте тактика критики поведінки матері (*you left me in the dark as to matters which you should have explained to me years ago*), що комбінується з тактикою пояснення (*I am extremely hurt and offended*) підвищують мовця та знижують статус слухача. Відсутність вербальної реакції та невербальна реакція персонажа-матері (*deeply wounded by his tone*) свідчить про те, що вона потрапляє в залежне становище. Крім того, син пояснює матері, що головою сім'ї він визнає присутнього при бесіді батька (*Any further discussion of my intentions had better take place with my father, as between one man and another*), що додатково наносить збиток статусній позиції матері. Вокатив у репліці матері (*Stephen!*) та її невербальна поведінка (*her eyes fill with tears*), що є типовою реакцією представниці жіночої статі, виражають протест проти комунікативної поведінки сина, але водночас і показують, що вона приймає новий розподіл ролей. Таким чином, статусний розподіл ролей у сім'ї демонструє залежне становище жінки. Реакція матері разом із зауваженням батька (*You see, my dear, it is only the big men who can be treated as children*), яке має на меті зняти напругу ситуації, призводять до використання сином тактики вибачення (*I am sorry, mother*). Проте остання нівелюється його подальшим звинуваченням матері (*you have forced me--*). Батько перериває сина (*Yes, yes, yes, yes: that's all right, Stephen*), демонструючи найвищий статус у тріаді, та інструктує його щодо подальшої поведінки (*Don't rub it in; and above all, don't apologize*). Він же використовує тактику вибачення у зверненні до матері (*I beg your pardon, Biddy*) та інкорпорує її у подальшу

розмову (*as between two men and a woman*), що також демонструє його домінування у триаді. Реакція матері є поступкою (*By all means go your own way*), яка дозволяє персонажу-жінці зберегти обличчя, але вимушеною, про що свідчить її сумнів у здібностях сина (*if you feel strong enough*). Таким чином, персонаж-жінка втрачає своє панівне становище у відношеннях з сином. Крім того, гендер персонажів накладається на інші статусні характеристики, про що свідчать репліка сина (*between one man and another*) та її повтор батьком.

Аналіз персонажного мовлення британської драми показує, що комунікативна поведінка персонажів, що належать до вищого класу та виконують ролі членів сім'ї, демонструє високий рівень комунікативної компетенції та свою залежність від соціальних та ситуативних ролей, які чітко визначають місце мовця у сімейній ієрархії.

Подальшою перспективою дослідження, на наш погляд, є аналіз лінгвокультурних, етнолінгвістичних, психологічних та прагматичних аспектів комунікативної поведінки та створення типології моделей комунікативної поведінки, що є прийнятними в британській лінгвокультурній спільноті на основі персонажного дискурсу британської драми.

1. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолингвистика: Учебник для вузов / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М.: РГГУ, 2001. – 439 с. 2. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения / Т. Г. Винокур. – М.: Наука, 1993. – 172 с. 3. Карасик В. И. Языковые ключи / В. И. Карасик. – М.: Гнозис, 2009. – 409 с. 4. Кибрик А. А. Моделирование многофакторного процесса: выбор референциального средства в русском дискурсе А. А. Кибрик // Вестник Московского университета: Сер. 9. Филология. – М.: Изд-во МГУ. – 1997. – №4. – С. 94-105. 5. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с. 6. Крысин Л. П. Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка / Л. П. Крысин. – М.: Наука, 1989. – 186 с. 7. Ларина Т. В. Английский стиль фатической коммуникации / Т. В. Ларина // Жанры речи: Сб. научн. ст. / Под ред. В. В. Дементьева. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ «Колледж». – 2005. – Вып. 4. Жанр и концепт. – С. 253-263. 8. Протасова Е. Ю. Функциональная прагматика: вариант психолингвистики или общая теория языкознания? / Е. Ю. Протасова // Вопросы языкознания. – 1999. – №1. – С. 142-155. 9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с. 10. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница: Нова Книга, 2009. – 272 с. 11. Тарасов Е. Ф. Социолингвистические проблемы теории речевой коммуникации / Е. Ф. Тарасов // Основы теории речевой деятельности / Под ред. А. А. Леонтьева. – М.: Наука, 1974. – С. 255-273. 12. Тахтарова С. С. Стратегии вежливости в немецкой лингвокультуре С. С. Тахтарова // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Серия «Филологические науки». – 2007. – № 2 (20). – С. 89-93. 13. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н. И. Формановская. – М.: Рус. яз., 2002. – 216 с. 14. Фролова І. Є. Дискурсивна стратегія як організуючий конститuent вербально-соціальної інтеракції / І. Є. Фролова // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи: Зб. наук. пр. – К.: Логос. – 2009. – № 3. – С. 242- 349. 15. Malinovski B. The Dilemma of Contemporary Linguistics / B. Malinovski // Language in Culture and Society / Ed. by D. Hymes. – N.Y.: Harper and Row. –

1964. – P. 63-65. 17. *Shaw B. Four Plays / B. Shaw.* – M.: Foreign Languages Publishing House,
1952. – 356 p.